

Nove orgulje u župnoj crkvi sv. Marka

Povijesna crkva dobila nove orgulje

doc. mr. art. Pavao Mašić
doc. mr. art. Ante Knešaurek

Ljepotu sakralnih djela najstarije zagrebačke crkve sv. Marka na Gornjem gradu ispunili su gromoglasni tonovi novih orgulja. Orgulje s više od 3.000 svirala, 41 registrom, težine 14 tona - rad njemačke majstorske radionice Wolfganga Eisenbartha iz Passaua - na treću uskrсну nedjelju 8. svibnja tijekom euharistijskog slavlja blagoslovio je zagrebački nadbiskup kardinal Josip Bozanić.

Gornjogradski župnik mons. Franjo Prstec popeo se potom na kor, pokadio novi instrument te je svečano intonirao Slavu. Tada su nove orgulje - za kojima je bio orguljaš Pavao Mašić - pustile svoje prve zvukove, a slavlje je svojim pjevanjem pratio oratorijski zbor crkve sv. Marka.

Radosna nedjeljna glazbena priča u crkvi sv. Marka završila je iskazivanjem snage i vrijednost novih orgulja tijekom večernje svečane kolaudacije. Bila je to prigoda i za izražavanje zahvalnosti svima koji su žrtvovali vrijeme i sposobnosti u tom zahtjevnom pothvatu, a pozdravnu riječ uputio je i graditelj Eisenbarth. Na repertoaru, koji su izvodili eminentni orguljaši Pavao Mašić, Ante Knešaurek i Alen Kopunović-Legetin, bila su djela Bacha, Duprea, Muleta i Widora te improvizacija na hrvatske uskrсне pučke napjeve.

»Proizvodnja tona putem svirala počiva na načinu gradnje najstarijih instrumenata čovječanstva, kao što to dokazuju nalazi iz pretpovijesnog razdoblja¹⁾. Takva konstrukcija, pri kojoj se stupac zraka oblikuje prolaskom kroz zračni kanal i dovodi do ruba labiuma, primjenjuje se kod 75% orguljskih svirala, te stoga govorimo o labijalnim sviralama. Osim njih postoje i jezične svirale koje su se razvile iz instrumenata od trstike, za što postoje svjedočanstva već iz 3. tisućljeća prije Krista²⁾. U 3. stoljeću prije Krista matematičar i fizičar imenom Ktesibije

došao je na ideju da komprimirani zrak pomoću određene mehanike provede kroz poznate flaute i instrumente od trstike; tako su izumljene orgulje³⁾.

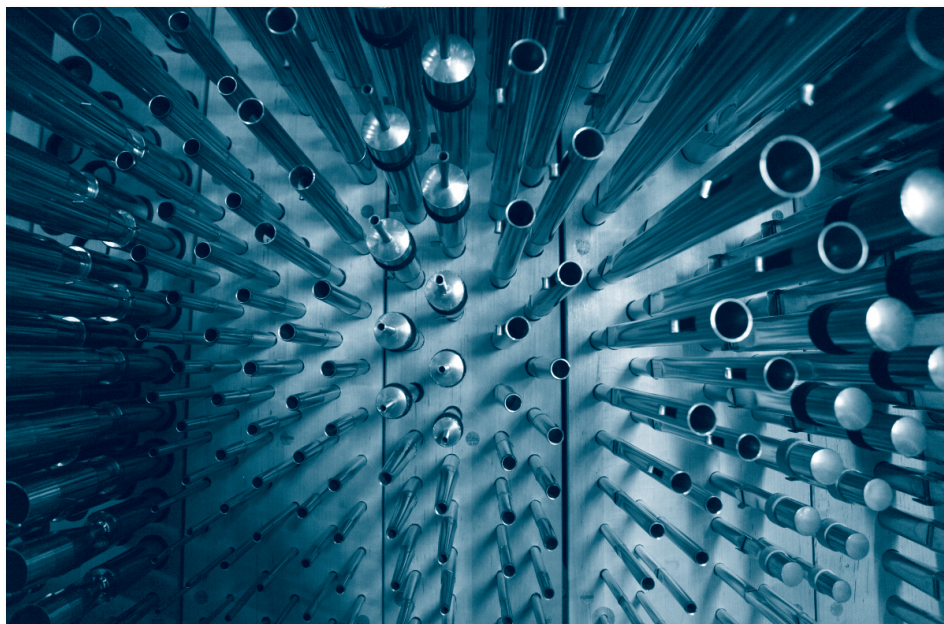
U tom izvornom obliku orgulje su se vrlo dugo održale na carskom dvoru u Bizantu, no nikada im nije omogućen pristup u Istočnu Crkvu. Zapadna je, pak, Crkva prihvatila orgulje kao crkveni instrument negdje od 8. stoljeća i prvotno ih gradila u biskupskim crkvama. Godine 873. papa Ivan VIII zatražio je da mu biskup Anno von Freising pošalje orgulje zajedno s majstorom vještim u gradnji i sviranju⁴⁾.

¹⁾ Nalaz 2008. g. iz pećine Hohle Fels Schelklingen

²⁾ 4. dinastija, Nekropola Giech

³⁾ Vitruvije, *de Architectura*

⁴⁾ G. Brenninger: *Orgeln in Altbayern*

Kao sržni tehnički element, zračnice s pomicaljkama primjenjuju se u kombinaciji s mehaničkom trakturom. Takav je sustav prokušan kroz stoljeća jer jamči dug životni vijek, a prije svega – pri odgovarajućoj konstrukciji – profinjeni i artikulacijski jasan način sviranja čime je omogućen živ glazbeni izražaj koji daje naslutiti izvorni zvuk puhačkog instrumenta.

Naravno, orgulje su se dalje tehnički razvijale i glazbeno se prilagođavale praksi muziciranja, te su konačno, zahvaljujući duhu kršćanstva, postale ono što su danas ⁵⁾. Stoga gradnja kvalitetnih orgulja uvijek predstavlja vrlo zahtjevan cilj, budući da se zbog opsežnog broja skladbi visoke umjetničke izražajnosti, nastalih kroz najmanje četiri stoljeća, mora stvoriti instrument koji će slušatelju omogućiti da taj duhovni svijet i na osjetilan način pojmi. Kako bi se postigla za to potrebna estetika zvuka, graditelj orgulja mora težište svoga rada staviti na menzure i gradnju svirala kako bi došao do željenoga rezultata. Zvuk orgulja u prvom redu ovisi o akustičkim uvjetima prostora, sa ili bez posjetitelja, te o stilu i veličini orgulja. Na-

vedene menzure svirala moraju služiti boji zvuka pojedinog registra, čujnosti u prostoru, a prije svega međusobnom spajanju u što većem broju varijanti, dakle cjelokupnom sustavu, i to uvijek imajući u vidu kulminirajuće momente orguljaške literature. Orgulje se u svakom prostoru trebaju takoreći ukomponirati i to ne samo u glazbenom, već i u arhitektonskom pogledu.

Ovdje u crkvi sv. Marka povijesno kućište, a time i fasada orgulja, predstavljaju unaprijed zadani okvir. Naš se, pak, zadatak sastojao u tome da glazbeni koncept planiranih orgulja tako ugradimo iza pročelja kako bi sve svirale imale dobar izgovor i pristupačnost, a osim toga kako bi i tehnički temelji bili postavljeni na optimalan način. Iz toga se razvio orgulj-

ski sklop: iza prospekta na širokom pročelju stoje svirale glavnog manuala, iza njih nešto uže svirale pozitiva, te iznad njih u punoj visini do svoda svirale trećeg manuala. Svirale pedala postavljene su niže od svirala manuala, pri čemu su pedalne zračnice okrenute za 90°. Svirale prospekta sastoje se od registara *Flûte grande 8'* i *Montre 8'*. Sviraonik slobodno stoji uz korsku ogradu s pogledom orguljaša prema orguljama. Na taj način orguljaš jako dobro čuje orgulje, te istovremeno može voditi zbor.

Kao sržni tehnički element, zračnice s pomicaljkama primjenjuju se u kombinaciji s mehaničkom trakturom. Takav je sustav prokušan kroz stoljeća jer jamči dug životni vijek, a prije svega – pri odgovarajućoj konstrukciji – profinjeni i artikulacijski jasan način sviranja čime je omogućen živ glazbeni izražaj koji daje naslutiti izvorni zvuk puhačkog instrumenta.

Naš cilj bio je u najboljoj umjetničko-obrtničkoj tradiciji izgraditi orgulje koje će predstavljati ono bitno iz golemog fundusa orguljarske tradicije i time pružiti glazbenu osnovu vrhunskom skladateljskom stvaralaštvu.

Naravno, zahvaljujemo svim svojim suradnicima na njihovu zalaganju i zauzetosti pri gradnji ovih orgulja.

Za ostvarenje ovog projekta veliku zahvalnost dugujem velečasnom gospodinu msgr. Franji Prstecu, gosp. doc. Anti Knešaureku i gosp. doc. Pavlu Mašiću«, piše u svom radu Wolfgang Eisenbarth.

Dispozicija orgulja

Kako je u brošuri izdanoj u prigodi kolaudacije orgulja zapisao doc. mr. art. Ante Knešaurek: »Gradeći cjelokupnu hrvatsku povijest na temeljima kršćanstva, župna crkva sv. Marka na

⁵⁾ Kardinal Lehmann, Mainz

svojevrsni način predstavlja zaštitni znak naše povijesti, poglavito one kontinentalnog dijela Hrvatske. U toj crkvi tako su se čuvali brojni spisi i važne isprave staroga Zagreba, cehovi su imali svoje oltare, krstila su se zagrebačka djeca, tamo su sklapali brakove i pokapali se naši predci. Imajući u vidu te važne povijesno - kulturološke fakte, nije mi bila nimalo lagana zadaća sastaviti dispoziciju (vrstu i raspored zvučnih orguljskih registara) za najstariju župnu crkvu grada Zagreba. Takva prilika svakom se orguljašu pruža tek jednom, a možda niti jednom u životu, te mi je bila osobita čast, ali i velika odgovornost prihvatiti se sastavljanja samoga tkiva instrumenta. Posavjetovavši se s orguljašem sv. Marka i kolegom Pavlom Mašićem, akademikom Anđelkom Klobučarom te, dakako, župnikom msgr. Franjom Prstecom – bez čijeg velikog angažmana uopće ne bi bilo novih orgulja – došli smo do zaključka kako crkva tolike i takove povijesne i kulturne važnosti za Hrvatsku zaista mora posjedovati reprezentativni instrument europskoga kalibra. Odlučili smo se za gradnju instrumenta francuske dispozicije, prvenstveno iz razloga što su do danas, nažalost, orgulje francuskog tipa u našoj sredini nepoz-

nanica, te je ovo bila idealna prilika da se i crkvena i sekularna glazba obogati novom vrstom zvuka, ali i da se prije svega obrazuje kako publika, tako i struka. Naš izbor pao je na njemačku radionicu Eisenbarth iz Passaua koja već desetljećima proučava francuske orgulje, restaurira i gradi nove instrumente u tom smjeru imajući za uzor velikog francuskog graditelja orgulja Aristidea Cavaille – Colla. Već je krajem XIX. stoljeća francuski skladatelj i orguljaš Charles – Marie Widor ustvrdio kako otac francuske orguljaške glazbe nije niti jedan od francuskih skladatelja, nego upravo Aristide Cavaille-Coll, majstor jake umjetničke vizije koji je u orguljarstvo unio brojne inovacije, olakšao sviranje orgulja, proširio opsege manuala i pedala, oplemenio kvalitetu zvuka te jednom riječju postavio standard na kojeg su se kasnije nadovezali gotovo svi svjetski graditelji orgulja.

Naime, ukoliko se prošećemo jezgrom Zagreba, svakako ćemo primjetiti nekoliko većih i važnih crkava u samom središtu grada. Tu je prije svega Katedrala Uznesenja BDM s velikim kasnoromantičnim njemačkim instrumentom tvrtke Walcker iz Ludwigsburga (1855.), potom Bazilika Presvetog Srca Isusova u Palmotičevoj

.....
Naš cilj bio je u najboljoj umjetničko-obrtničkoj tradiciji izgraditi orgulje koje će predstavljati ono bitno iz golemog fundusa orguljarske tradicije i time pružiti glazbenu osnovu vrhunskom skladateljskom stvaralaštvu.

na čijem se koru nalaze velike orgulje austrijske tvrtke Rieger iz 1905. g. i naposljetku Crkva sv. Franje na Kapitolu čije su orgulje rad iste tvrtke kao i u Bazilici. Već pri samom letimičnom opažanju nameće se zaključak kako u svim spomenutim crkvama stoje instrumenti germanskog profila zvuka (neki od njih nažalost narušenog foničkog korpusa uslijed loših intervencija stranih tvrtki). Upravo je to bio još jedan od razloga da crkva sv. Marka dobije nešto zaista unikatno - orgulje francuskog, u kontinentalnoj Hrvatskoj još nepoznatog profila zvuka. Naime, francuska tradicija gradnje orgulja nije nipošto manje značajna od njemačke, no zbog geografske blizine germanskih zemalja kroz prošlost su se u većini slučajeva kod nas gradile manje orgulje, južnoaustrijskog tipa, nerijetko neupotrebljive za koncertnu praksu.

Francuski tip orgulja u mnogočemu se razlikuje od germanskog profila instrumenta, ponajprije nazivljem registara, koji je dakako, romanski, zatim zaobljenošću zvuka labijalnih svirala (flaute, principali), te bogatstvom jezičnih registara (trompeta, oboa, engleski rog, klarinet), koji su za razliku od germanskog tipa istih registara mnogo zaobljenijeg i toplijeg zvuka. Posebnost ovih orgulja je i u činjenici da imitiraju zvuk velikog simfonijskog orkestra, te iz tog razloga posjeduju tri cjelokupno izgrađena „kora“ registara (najdublje registre, srednje i visoke registre) i to porodice :

■ gudača: violina, viola, violončelo, kontrabas

- limenih puhača: trublja, trombon
- drvenih puhača: flaute, oboa i engleski rog.

Ove tri velike skupine registara raspodijeljene su na tri manuala (redovi tipaka koji se sviraju prstima) i pedal (klavijatura koja se svira nogama), čiji je opseg primjeren za izvođenje i najzahtjevnijih suvremenih kompozicija.

Prvi manual naziva se *Grand Orgue* što bi u doslovnom prijevodu značilo „velike orgulje“ i zapravo predstavlja raspored najsnažnijih registara u čijem se sastavu nalaze registri iz ranije spomenute tri orkestralne skupine. Tako se na *Grand Orgue* kao predstavnici labijalnih registara nalaze *Montre 8'* i *Flute grande 8'* (od kojih dio svirala stoji u samom prospektu orgulja), od gudačkih *Gambe 8'*, te od jezične skupine svirala *Trompette 8'*. Ovdje valja spomenuti i ostale registre koji su „tipični“ za većinu orgulja poput registra *Bourdon 16'* i *Bourdon 8'*, zatim registre koji zvuče oktavu više od svojih istoimenih predstavnika poput *Flute 4'*, *Prestant 4'*, *Doublette 2'*, te karakteristične registre koji daju blještavilo i alikvotnu krunu zvuka, tzv. miksture, koje su na prvom manualu predstavljene registrom *Fourniture 1 1/3'* (na trećem manualu nalazi se korespondentni registar *Plein Jeu 2 2/3'*, dok je

na pozitivu u toj funkciji prisutan *Larigot 1 1/3'*).

Drugi manual klasicistički je pozitiv, cjelina koja se svojim registrima predstavlja kao solistička dionica po karakterističnom registru korneta ovdje razloženim na registre koji su njegovi sastavni dijelovi (*Bourdon 8'*, *Flute douce 4'*, *Prestant 4'*, *Doublette 2'*, *Tierce 1 3/5'*). Na taj način nešto tanjim zvukom korespondira mnogo snažnijem registru *Grand Cornet 8'* prvog manuala, a dodatni izbor pružaju solistički profilirani labijalni registar *Quintade 8'*, te jezični registri *Cromorne 8'* i *Voix humaine 8'*.

Treći manual u svojoj pak bazi posjeduje elegantni, ali izrazito noseći registar *Violoncelle 16'* koji zajedno sa *Gambom 8'* i registrom *Viole 4'* te *Voix céleste 8'* izvanredno imitira gudački orkestar i pruža anđeoski miran glazbeni ugođaj. Pored toga, na trećem se manualu nalazi kor jezičnih registra koji predstavlja puhače instrumente iz orkestra poput *Hautbois 8'* (oboa), *Trompette harmonique 8'* (trublja), *Cor anglais 16'* (engleski rog) te *Clairon 4'* (piccolo trublja). Njima se pridružuju labijalni registri *Cor de nuit 8'*, *Flute harmonique 8'* i *Flute octaviane 4'*, te *Octavin harmonique 2'*. Posebna dinamička rafiniranost zvuka omogućena je stavljanjem svirala drugog i trećeg

manuala u zasebne drvene ormare čija vratašca (žaluzije) orguljaš po želji može zatvarati i otvarati upravljajući njima sa sviraonika.

Na koncu su **pedalni registri**, kako je i za pretpostaviti, oni koji nose čitav temelj orgulja. Svirale pedalnih registara odlikuju se snagom i zaokruženošću tona, a svojom veličinom nerijetko prelaze visinu od 4 metra. Među njima se izdvajaju nezaobilazni *Soubasse 16'* – tihi, ali pouzdani temelj orgulja, potom čvrsti *Principal 16'*, te svakako snažan *Bombarde 16'* koji svojim zvukom imitira trombon i tubu u velikom orkestru, dočim je solidna zvukovna podloga osigurana je s još tri registra: *Trompette 8'*, *Basse ouverte 8'* i *Principal 8'*.

U tehničkom smislu nove su orgulje izvedene upotrebom mehaničkog tipa trakture (spoja sviraonika i svirala) čije su kvalitete dugovječnost i jednostavnije održavanje, kao i izrazito precizan i neposredan utjecaj na izgovor svirala čime je posljedično zajamčena potpuna kontrola tijekom sviranja instrumenta. Mogućnost pohranjivanja više od 4000 zvukovnih kombinacija, kao i iznimno kvalitetno izveden sustav žaluzija jednako su važni, budući da orguljašu pružaju brojne mogućnosti oblikovanja zvuka i na taj način omogućuju krajnje suvereno vladanje instrumentom.

Jedinstveni primjer ovakve vrste instrumenta u Hrvatskoj, orgulje u župnoj crkvi sv. Marka nastale u radionici njemačkog graditelja Wolfganga Eisenbartha svrstavaju se tako u unikatni majstorski rad najviše kvalitete. Sa željom da orgulje župne crkve sv. Marka sviraju dugi niz godina Bogu na slavu, a bližnjemu na korist, izražavam svoju zahvalnost msgr. Franji Prstecu što je svojim trudom i zalaganjem, te velikim ulogom u duhovnu kulturu Zagreba omogućio izgradnju ovako kvalitetnog i velikog instrumenta.«

Tehničke karakteristike:

I. Manual: Grand Orgue C - c⁴

Bourdon 16', C-H bor, c⁰-h⁰ hrast, c²- c⁴ kositar 40 %

Montre 8', C-fs⁰ kositar 87,5 % u prospektu, g⁰ - c⁴ kositar 80 %

Flûte grande 8', C - G bor, Gs - ds⁰ kositar 80 % u prospektu, e⁰ - c⁴ kositar 70 %, od a⁰ s dvostrukim labijem

Bourdon 8', C - H hrast, c⁰ - c⁴ kositar 40 % sa stožastim cjevčicama

Gambe 8', kositar 80 %

Prestant 4', kositar 80 %

Flûte 4', kositar 70 %, od c¹ s prepuhivanjem

Quint 2 2/3', kositar 70 %,

Doublette 2', kositar 70 %

Cornett V, kositar 40%, od C 2 2/3' + 2', od c⁰ 4' + 2 2/3' + 2', od g⁰ 8' + 4' + 2 2/3' + 2' + 1 3/5'

Fourniture V, kositar 80 %

Trompette 8', C-g³ jezične svirale, rezonator kositar 80 %, čizma 35 %, od gs³ labijalne 2 *fach*, kositar 80 %

II. Manual: Positif expressif C - c⁴

Bourdon 8', C-H hrast, c⁰ - c⁴ kositar 40%, s cjevčicama

Quintade 8', kositar 70 %

Prestant 4', kositar 80 %

Flûte douce 4', kositar 40 %, kao Rohrflöte

Nazard 2 2/3', kositar 40 %

Doublette 2', kositar 40 %

Tierce 1 3/5', kositar 40 %

Larigot 1 1/3', kositar 80 %

Cromorne 8', C-g³ jezične svirale, rezonator kositar 80 %, čizma kositar 35 %, od gs³ labijalne kositar 80 %

Voix humaine 8', C-g³ jezične svirale, rezonator kositar 80 %, čizma kositar 35 %, od gs³ labijalne

III. Manual: Récit expressif C - c⁴

Violon-Celle 16', C - Gs bor 8' + 5 1/3', A - c⁴ kositar 70 %

Diapason 8', kositar 80 %

Flûte harm. 8', C - H bor, c⁰ - c⁴ kositar 70 %, od f⁰ s prepuhivanjem

Cor de nuit 8', kositar 40%, pokriven, s uskim dugim cjevčicama

Gambe 8', kositar 80 %

Voix celeste 8', od c⁰ kositar 80 %

Flûte octaviant 4', kositar 70 %, od f⁰ s prepuhivanjem

Viole 4', kositar 80 %

Octavin 2', kositar 70 %, od c⁰ s prepuhivanjem

Plein jeu harmonique II-V, 2 2/3', kositar 80 %

Cor anglais 16', rezonator kositar 80 %, čizma kositar 35 %

Trompette harmonique 8', C-g³ jezične svirale, rezonator kositar 80 %, od c¹ dvostruke duljine, čizma kositar 35 %, od gs³ labijalne 2 *fach*

Hautbois 8', C-g³ jezične svirale, rezonator kositar 80 %, čizma kositar 35 %, od gs³ labijalne

Clairon 4', C-g² jezične svirale, rezonator kositar 80 %, čizma kositar 35 %, od gs² labijalne 2 *fach*

Pedal C-g¹

Principal 16' + 8', C- H jela, c° - g² kositar 80%

Soubbasse 16', C-h⁰ bor, od c¹ hrast

Basse ouverte 8', C – H bor, c° - g' hrast

Bombarde 16', jezične svirale, rezonator kositar 80 %, pune duljine, rezonator C-G pojačan s bakrom, čizma bor

Trompette 8', jezične svirale, rezonator kositar 80%, čizma kositar 35 %

Instrument izgradila: Orguljarska radionica *Eisenbarth*, d.o.o., Passau, SR Njemačka

Dispoziciju izradili: doc. Ante Knešaurek, mr. art. Pavao Mašić, akad. Anđelko Klobučar

Ukupan broj registara: 41, od čega 9 jezičnih registara

Ukupan broj svirala: 3117, od čega 449 jezičnih svirala i 162 drvene svirale

Najdulja svirala: 4, 90 m, frekvencije 64 Hz

Najkraća svirala: 8 mm, frekvencije 12545 Hz

Tri manuala s opsegom od 61 tona: C-c⁴

Pedal s opsegom 30 tonova: C-g¹

Registarska traktura: električna

Svirna traktura: mehanička

Sekvencer za memoriranje 4000 kombinacija (+ USB)

Spojevi: 6 mehaničkih normalnih spojeva, 4 električno izvedena oktavna spoja, sve sklopke elektronske (fotoelektrični kontakti na tipkama), BUS-sustav

Pistoni: za spojeve, za kombinacije sekvencera, za dvije kombinacije valjka za crescendo

Pomagala: valjak za crescendo (s dvije slobodne kombinacije), stupaljke za žaluzije II. i III. manuala

Tremolo za 2. i 3. manual (promjenom zračnog tlaka) podesiv sa sviraonika,

najveća duljina abstrakta: 7,5 m

Vrsta korištenog drveta: hrast, bor, crveni cedar, orah, planinski jasen, bijela smreka (White Wood), crna smreka, joha

Kučište i žaluzije 2. i 3. manuala: hrastovina debljine 60 mm

Tlak zraka: *Grand orgue* 70, *Positif expressiv* 70, *Récit expressiv* 80, *Pédale* 100

Ugodba: jednaka, a¹ = 440 Hz pri 21° C

Ukupna težina: 14 000 kg

Vrijeme utrošeno za izradu instrumenta u radionici: 8 mjeseci

Partiture

Canticum novum glazbeni je projekta Glasa Koncila i časopisa za crkvenu glazbu Sveta Cecilija, koji ima za cilj potaknuti pastoralne djelatnike i njihove voditelje pjevanja da počinju vježbati liturgijske skladbe i s narodom, i tako pomalo obogaćivati repertorij vjerničkog pjevanja.